

Научна критика

УДК 821.163.41.09(049.32)

82.01(049.32)

Примљен: 31. марта 2021.

Прихваћен: 1. априла 2021.

<https://doi.org/10.46630/phm.13.2021.64>

НАРАТОЛОШКО УРАЊАЊЕ У ФИКЦИОНАЛНЕ СВЕТОВЕ

(Снежана Милосављевић Милић, *Кроз фикционалне светове*, Ниш:
Филозофски факултет, 2020)

Монографија *Кроз фикционалне светове* Снежане Милосављевић Милић обједињује четрнаест студија раздељених у два тематска оквира. У првом, жанровском, ауторка, следећи најактуелнија истраживања из области когнитивне наратологије, прати поступке уобличавања како мањих морфолошких јединица, (описа, на пример) тако и жанрова на граници (песме у прози, кратке приче), до ширих протежнијих форми: циклуса.

Студија „У мноштву Игњатовићевих светова” пример је проблемског приступа, доказ способности ауторке да се избори са целокупним корпусом једног писца и кроз „дисхармонију” жанровског разногласја приповетки, романа, документарно-уметничке прозе – мемоара, сагледа поетичке константе Игњатовићевог опуса. Ова научна „покретљивост” нарочито долази до изражаја у самеравању фикцијских наративних светова са аутофикцијом али и у препознавању механизма конструкције наративног идентитета. Ауторку занима „исклизнуће” које настаје у обликовању сопствене личности у лик мемоара, стварање себе „лика” и место тог створеног „ја” у односу на друге конструисане идентитете. Ако су технике и механизми повезивања слични (у фикцијском и у документарном), интенција ауторског гласа је другачија; у *Мемоарима* Игњатовић прелама слику портрет, сиже или сцену кроз субјективну свест напуштајући уобичајени оквир (стабилност жанра образовног романа) – на коме почива наративно моделирање аутобиографије у XIX веку.

У поменутој студији, Снежана Милосављевић Милић, захваљујући развоју оног дела наратологије који се бави облицима представљања свести, својства реалистичког текста самерава у односу на нову концептуализацију књижевног јунака; репрезентативност и типичност, којима се сигнализира реалистичност текста, она не сагледава кроз миметички концепт (типичан јунак у типичној ситуацији), већ кроз: вешто баланси-

рање плуралне и индивидуалне фокализације, стварање серија ситуација у којима се аплицирају одређене црте лика или групе ликова, редукују интерног на рачун екстерног виђења... Самеравајући место Игњатовићевих ликова на скали комплексности, развојности и оси психологизације (Римон Кенан), ауторка закључује да су у сва три случаја они на половима ниског интензитета. Интерпретативна новина је управо у херменутици непојавних/невидљивих аспеката лика, атипичних за реалистичку поетику. Издвојићемо неколике примере из рада:

- успостављање наративног идентитета преко онога што он није (у *Вечитом младожењи*: „Идентитет јунака се на тај начин више уобличава преко онога што он није („младожења”), него преко другог, експлицитног атрибута карактеризације („галантом”);
- враћање (додајемо, просветитељском) моделу панданских ликова (верзије, тј. пандани једне прототипске јединке са неколико карактерних црта – припадају ранијим традицијама концептуализације ликова погодних за дидактичке коментаре који се, међутим, код Игњатовића у поређењу са есејистичко-просветитељским текстовима максимално редукују на рачун илустративности);
- типизација као могућност протежности лика у делу и у делима (лик у варијантним ситуацијама, варијантни ликови кроз сличне ситуације, кружење варијантних ликова кроз наративне светове различитих текстова)
- циклизација карактера; хомогенизација света кроз трансуниверзум и транссветовне јунаке у њему;

Студији „Типови описа у приповеткама Милована Глишића” придајемо антологијско место у монографији. Она спада у ред студија које постају канонске у будућим анализама које се баве морфологијом текста – одличан пример како се теорија ставља у службу интерпретације а да се текст не потчињава, већ напротив, да се откривају неуочена места значења.

Ауторка анализира три основна типа описа у приповеткама Милована Глишића: 1) чиста дескрипција (портрет - садејство прозопографије и етопеје - и топографија (екстеријер и ентеријер); 2) наративни опис; 3) описна нарација. Механизми анализе су толико прецизни да читалац студије све време има утисак да док посматра кроз «камеру текста» Глишићев свет (уобичајен хронотоп фолклорног реализма: механа, кућа и окућница и сеоски крајолик), конвенционално засићен мимезом свакодневнице (уп. сукцесивне описе куће: амбара, качаре, бачије, воћњака, винограда, њиве, ливаде, гаја), захваљујући инструкцијама Снежане

Милосављевић Милић, види руку која држи камеру као и саму камеру и њену технику. Наративна оптика почива на следећим поступцима: 1) зумирање 2) уклапање, као код описа у бајкама, 3) паралелизам, 4) замењивање. Милосављевић Милић прецизно демаскира «око које гледа» претворено у руку која пише. Навешћемо једно њено упутство које стоји уз Глишићеву «камеру»: „Код зумирања приповедач гради опис померањем тачке гледишта (већ поменутом техником мапирања) са више на нижу позицију, најчешће се заустављајући код главних јунака („У зао час” и у краћој варијанти почетак „Прве бразде””. Студија је значајна и због теоријских разграничења описне нарације и наративне дескрипције, којима се омогућава лакше кретања читаоца „оком” кроз свет текста. Аплицирана на Глишићевој прози она су у функцији изоштравања наративне диоптрије читалаца чиме се интензивира доживљај текста. Преко „погледа” у свет текста, дубоко верна имерзивном читаоцу који гледа, ауторка као да је истовремено са њим, и са стране; као да примењује онај механизам кинеске кутије о којој пише: гледа себе читаоца како гледа наративне светове и људе који у њима гледају себе.

У студији „Мотив катабазе и наратолошки концепт света приче” мотив путовања (силаска) у свет умрлих анализира се на примеру три текста из три различита поетичка система српске књижевности: катабаза у народној причи „Веран побратим”, у приповеци „Ветар” Лазе Лазаревића и у драми „Вечност” Бранислава Нушића. Критеријуми аутентизације (Долежел 1998), алтеритета (Рајан 1991), онтолошке разлике (Павел 1986) и наративне екстензије (Херман 2002) одређују методолошку путању истраживања. Катабазу ауторка дефинише као фигуру (топос) преко три чиниоца: 1) Силазак јунака у доњи свет у неком тешком животном тренутку; 2) Трагање јунака за неким објектом који му је суштински важан; 3) Јунак има пратиоца у виду заштитника који га води до одредишта чије је пророчке мудрости и сам чувар. Раније студије посвећене катабази она значајно проширује „формом симболичке катабазе”, која је присутна у Лазаревићевој приповеци „Ветар” у којој јунак, попут Орфеја, „силази” у лиминални свет болесних или карневализацијом фигуре катабазе у Нушићевој драми. Крећући се кроз исту „фигуру” ауторка разлаже чиниоце алтернативних светова уједињених трансуниверзумом текстова који се дозивају (неки паратекстом преклапају: „Вечност”, приповетка Ј. Веселиновића и „Вечност”, драма Б. Нушића)

У студији „Слика владара између историјске и књижевне нарације у роману *У Фронт* Владана Ђорђевића” ауторка нас враћа делу аутора изузетно значајног за време у коме је стварао; реч је о лекару, министру, јавном раднику, писцу Владану Ђорђевићу. Овај истовремено и верни и проблематични слуга режима (величан и затваран) свој дру-

штвени ангажман и учествовање у најважнијим политичким дешавњима везаним за двор Обреновића покушао је да претвори у грађу за фикцијске романе. Роман *У фронт* је најпре излазио у наставцима на немачком језику у бечком часопису „Zeit”, а на српском је штампан 1913. године у Београду. Он је требало да дође на већ припремљен рецепцијски терен, као наставак претходног романа *Голгота, или силазак с престола* из 1909. године. Ђорђевићева дворска проза је пример алтернативних фикцијских наратива, оних који се стварају у дослуху других текстова (као њихова потврда, апологија, полемика) паралелно са документима, мемоарима, успоменама. (Ауторка стога пише: «Упркос криптопонимским и криптоантропонимским ознакама, читаоцу који познаје фактографски (биографски) контекст Ђорђевићевог живота и рада, није тешко да олаким дешифровањем маски реконструише и историјску подлогу наратива»). Пратећи ефекат неуједначене вредности текста – Милосављевић Милић прецизно дефинише естетски слаба и јака места: прва, подређена тенденцији (превредновању кључних историјских личности једног времена чије улоге нису биле лишене контроверзи) и друга, која се јављају као стафажа, кроз ширу слику средине, групних јунака, ауто и хетеростеротипа.

Студија „Поетика лирске прозе Петра Кочића” већ насловом имплицира грађу (краћи прозни текстови које је Петар Кочић објавио у часопису „Српски књижевни гласник” и у листу „Политика” у току 1903. и 1904. године: „Јелике и оморике”, „Кроз маглу”, „Кроз свјетлост”, „У магли”, „Пјесма младости”, „Јајце”) и тему: њихово жанровско одређење. Студија је и синтеза ранијих, претежно амбивалентних рецепција (Скерлић, Лазаревић, Вучковић, Палавестра, Деретић). Најмањи заједнички садржалац синонимно-варијантних генолошких одређења (поетске прозе, лирске прозе, песме у прози, цртице), ауторка препознаје у конструкцији песничке слике. Упоредјујућу песничку сликовитост А. П. Чехова и П. Кочића, она уочава „два правца гранања модернистичке прозе на почетку 20. века” – назива их традиционални модернизам и модерна традиција. Суптилно је нијансирање разлика: „код Чехова промена долази изнутра захватајући сам свет приче (састављен неретко само од неостварених виртуелних могућности, док на нивоу формалних карактеристика исказа текст задржава традиционално приповедно излагање)”, а код Кочићеве симболистичке прозе до промене долази споља.

„Жанровска полиморфност у поетској прози Блажа Конеског” друга је студија у којој се ауторка враћа граничним, хетерогеним жанровима чија се генеричка нестабилност огледа и на терминолошком плану. Грађу чине песма у прози (поетска проза, лирска проза, цртица) које је Блажо Конески објављивао у периоду од збирке *Везилка* (1955, 1961),

преко циклуса у збирци *Записи* (1974), до циклуса „Симфонија” (1984). У разумевању специфичности поетике граничног жанра Милосављевић Милић активира и метапоетичке исказе самог аутора. Тако у поље анализе улазе и студије „Једно искуство”, „О откривању песме”, али ова шира контекстуализација (поетика жанра, индивидуална поетика писца) у функцији је веће усредсређености (изоштравања „фокуса”) на конкретне тесктове (нпр. на начине разградње епског у „Беласици”).

У студији „Зими, кад прича утихне – о једном Андрићевом прозном циклусу” анализира се циклус Андрићевих приповедака „Коса”, „Сан и јава под Грабићем”, „Зими”, „Лов на тетреба” у којима је главни јунак сељак Витомир Тасовац. После теоријске експликације прозног циклуса, ауторка прибегава интерактивном читању у којем бира редослед повезивања прича удаљавајући се од хронологије лика и пратећи хронологију текста. Иако делује да је њен приступ атипичан (како ауторка и сама признаје јер је заснован на „огрешењу о логику жанра”), минуциозном анализом она успоставља надјединство текстова, издваја кохеренцијску нит коју је и Андрић у генези лика следио чак и онда када је „умрле” јунаке у наредним причама оживљавао. У поређењу са уочљивим елементима приче (главни јунак, његова жена Јевда, сеоски и планински амбијент, топонимске и антропонимске ознаке (Грабић, властита имена јунака) који имају оквирну трансфикционалну или трансгресивну улогу, она тиме проблематизује дубље (идејно-филозофско) јединство Андрићевог дела и његову заокупраност филозофијом стварања.

У раду „Конструкција наративног идентитета у роману Мамац Давида Албахарија” ауторка се фокусира на роман Давида Албахарија *Мамац*, средишњи у оквиру „канадске трилогије” коју чине још и романи *Снежни човек* и *Мрак*. Будући да је аутобиографски подстицај (пишчево напуштање Србије и одлазак у Канаду) у основи приче, у фокус анализе ауторка ставља тему емиграције и проблем конструкције наративног идентитета главних јунака. Одбацујући дихотомију приповедно : доживљајно ЈА, карактеристичну за структуралистичко проучавање аутобиографских форми, ауторка полази од појма наративни идентитет пратећи процесе његовог успостављања кроз напор самог приповедача да исприповеда причу о човеку без приче о себи у потрази за причом о себи (он је туђин без земље, син без мајке, писац који пише језиком који они са којима говори не разумеју). Мали историјат појма наративни идентитет и фусноте у којима ауторка повезује Спинозу, Касирера и Рикера, примери су научне акрибичности и изузетно интензивних сажимања који чине научни стил Снежане Милосављевић Милић препознатљивим по својој захтевности и комуникативној усмерности на добро обавештеног, ексклузивног читаоца.

У студији „Књижевни текст у огледалу постфикције” ауторка упоређује микрожанрове који мењају своју телеолошку суштину зависно од контекста у којем су активирани – на један начин они постају равноправни сегменти фикцијске приче (нпр. рецепти у фикцијској прози *Савети за лакши живот* Горана Петровића), а на други, сегментни процедуралног дискурса (његачине нпр. кувари, речници и сл.). Студија је значајна јер покреће суштинска питања везана за формално-техничко јединство наративног уобличавања фикцијског и нефикцијског света, за значај контекста и рецепијента у њиховој демаркацији.

„Колико су мале мале приче” је студија у којој се ауторка поново враћа жанровски проблематичним одређењима самеравајући краткоћу текста и ширину наративног света на примерима из збирке *Мале приче* Радована Белог Марковића. Студија је у знаку провере почетне хипотезе „да кратка прича није кратка” и препознавању механизма њеног ширења кроз цитатну, фигуративну, жанровску и наративну екстензију. Паратекстуална подударана или транссветовни идентитет Бели Марковићевих књижевних јунака служе као рецепцијски окидачи којима се у поље једног текста убацује други, попут неке семантичке, реторске залихе – читалачког искуства које се активира па „мала прича”, нараста, шири се у трансуниверзумском простору читалачких асоцијација, негација, поређења, евокација, импликација... Ауторка показује како заправо у том „проширном простору”, кад се, на пример, у причи „Чују пуцњи, а не види убијени и убица” – заправо прича шири у мноштву недовршених, отворених могућности самог причања.

Другу целину рада чини други оквир – методолошки који се односи на други тип грађе: читање метатекста, есеја, критика, приређивачких студија, аутора различитих интересовања (песника који су писали о другим песницима, књижевних критичара, књижевних историчара). У овом истраживачком оквиру су се нашле студије: *Од импресије до методе – читање поезије у критици Бранка Лазаревића; Песник и његов двојник – уз Есеје Бранка Миљковића; Линија магле и волшебни саговорник – Раде Драинац у есејима Стевана Раичковића; Методолошка упоришта у проучавању поетике српског реализма Душана Иванића.*

У набројаним студијама препознаје се исто интересовање ауторке – оно које реконструираше методолошка полазишта, макроструктуре од којих се полази (импресионизам – Б. Лазаревић, неосимболизам – Б. Миљковић, структурализам, класична наратологија, когнитивна наратологија – Д. Иванић)... Студије одликује интересовање које није вођено пописима или генезом, већ оним што је феноменолошко или структурално, што је претходило и условило одређену схему, облик, или што је остало прећутано, неизречено.

Подаци о издањима, индекс појмова који се налазе на крају монографије олакшавају читаоцима кретање кроз текстове и омогућавају му да прати њихову генезу.

Монографија *Кроз фикционалне светове* представља значајан допринос науци у неколико аспеката:

- Она на најбољи могући начин упознаје српску читалачку публику са најактуелнијим истраживањима из области когнитивне наратологије; та истраживања нису сама себи сврха, тј. не исцрпљују се у описима најзначајнијих студија аутора претежно енглеског говорног подручја; она су у функцији новог читања добропознатих писаца и реактуелизацији њиховог значења – такве су анализе слојевитих Игњатовићевих наративних светова („људског мравињака“), описа код Глишића, лирске прозе код Кочића, циклуса код Андрића...
- С друге стране, актуелизују се заборављени аутори и њихова дела (нпр. у односу на поезију, запостављена есејистика и критика Б. Миљковића или С. Раичковића или дворска проза Владана Ђорђевића)...
- Студија је значајна за студенте књижевности јер инспирише проблемски приступ и провоцира преиспитивање разумевања саме приче (њеног најмањег заједничког садржатеља), екстензије, жанровских метаморфоза.
- Студија је незаобилазна у новим генолошким мапирањима кратке приче, лирске прозе, метаприче, криптоприче, микрожанрова попут рецепата и сл.

Због методолошке актуелности, због уочавања новог интерпретативног потенцијала домаћих писаца, због реактуелизације заборављених текстова, због инспиративног проблемског приступа који се може генерисати на дела различитих писаца, студији Снежане Милосављевић Милић *Кроз фикционалне светове* предвиђамо добру рецепцију, особито у оквирима захтевне научне читалачке публике.

Драгана Б. Вукићевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет